

**A HONVÉDSEREG STRATÉGIAI ELLENTÁMADÁSA
ÉS A SZABADSÁGHARC NEMZETI EGYSÉGFONTJÁNAK
FELBOMLÁSA 1849 TAVASZÁN***

(I. KÖZLEMÉNY)

Spira György, a történettudomány kandidátusa

AZ ELSŐ, SIKERTELEN KÍSÉRLETEK STRATÉGIAI ELLEN-
TÁMADÁS MEGINDÍTÁSÁRA ÉS A LIBERÁLIS NEMESSÉG
TÖMEGES JOBBRATOLÓDÁSA

A kápolnai vereség

Demiński altábornagy, a honvédsereg főerőinek januárban kinevezett új főparancsnoka február végén, Görgeynek Klapkával történt egyesülése után elérkezettnek látta az időt ellentámadás megindítására a főhadszíntéren. Demiński, aki a magyar szabadságharc ügyét saját hazája ügyének tekintette, ki akarta ragadni a kezdeményezést az ellenség kezéből és megsemmisítő csapást kívánt mérni az ellenség főerőire. Szabadságharcos múltja és ez a terv, amely ekkor már kétségtelenül kivihető volt, keltette fel iránta a bizalmat Kossuthban, aki azt remélte, hogy Demiński működése nemcsak a hadiszerencse megfordítására, hanem egyben a most neki alárendelt Görgey megfékezésére is alkalmas lesz.

Demiński azonban főparancsnoki tevékenységét már eleve igen baljóslatú előjelek közepette kezdte meg. A Görgey hadtestéhez tartozó tisztek zöme — nem ok nélkül — úgy látta, hogy Demińskit azért is nevez-

* E cím alatt két folytatásban részleteket közlünk a szerzőnek *A magyar forradalom 1848—49-ben* címmel rövidesen megjelenő munkájából, amely bővebb változata a készülő egyetemi magyar történeti tankönyv megfelelő fejezetének. Egyes kérdésekkel (a korábbi hadieseményekkel, a tavaszi stratégiai ellentámadást előkészítő hadseregszervező munkával, a megelőző belpolitikai küzdelmekkel, Görgey katonai szerepének politikai alapjaival, a nemzetközi helyzet korábbi alakulásával stb.), amelyeket a szöveg ismerteknek vesz, a munka előző, itt közlésre nem kerülő részei foglalkoznak. — *A szerk.*

ték ki főparancsnokukká, mert ő nem osztja a Görgey váci nyilatkozatában foglaltakat. S éppen ezért ezek a tisztek nem titkolták, hogy nem lesznek hajlandók engedelmességet tanúsítani Dembiński iránt. Maga Görgey azonban még korainak, következményeiben várhatóan fölöttébb veszélyesnek tartotta az engedelenség esetleges azonnali megtagadását. Igyekezett tehát meggátolni a tisztikarában érlelődő engedetlenség nyílt kifejezésre juttatását, de úgy, hogy azért az engedetlenség szelleme továbbéljen. Ennek a célnak megfelelően február 14-i napiparancsában, bejelentve, hogy a hadügyminisztérium hadtestét önállóságától megfosztotta és Dembiński főparancsnoksága alá helyezte, formailag felszólította ugyan tisztjeit, engedelmeskedjenek ennek a rendelkezésnek, de már ezt a felszólítást is úgy fogalmazta meg, hogy az önmagában is ösztönzést adjon a további engedetlenségre. „... Felhívok minden alattam álló törzs- és főtisztet — írta napiparancsában —, fogadják e látszólagos *lealáztatást* hasonló egykedvűséggel, a minővel magam, lemondván hadtestparancsnoki önállóságomról, az együttülő országgyűlés határozatának engedelmeskedve, magamat Dembiński altábornagy — egy, *a mint mondják*, hadban megöszült érdemdús vezér — parancsainak önként alávetem.“ Közben pedig csak a kedvező alkalomra várt, hogy megkísérelhesse Dembiński félreállítását.

És az alkalom nem is váratott magára sokáig. Dembiński rövidesen olyan hibákat követett el operációiban, amelyeket Görgey könnyen kihasználhatott s nem is késett kihasználni saját céljaira.

A branyiszközi ütközet után Schlick hadteste elhagyta Kassát és a közeledő Görgey elől kitért délnyugati irányban, hogy Görgey és Klapka két tűz közé ne tudja szorítani. Schlick arra törekedett, hogy egyesüljön Windischgraetzzel, s ennek megkönnyítésére Windischgraetz is megindította seregének zömét Gyöngyös felé, a szolnoki hídfő védelmére egyedül Jelačić hadtestét hagyva hátra. Dembiński terve most az volt, hogy az Egerből Gyöngyösön át Pest felé vezető országút mentén megsemmisítő csapást fog mérni az ellenség főerőire, Erre a célra Görgey és Klapka csapatait, valamint Perczel volt hadtestét használhatta fel. E sereg létszáma azonban alig haladta meg a 35 ezer főt, vagyis nem volt nagyobb, mint Windischgraetz és Schlick egyesülni készülő erői. Dembiński tehát annak érdekében, hogy a főcsapás irányában erőfölényt biztosítson magának, úgy rendelkezett, hogy Vécsey és Damjanich Szolnokkal szemben elhelyezkedő 12 ezer főnyi csapatai még a főtámadás megkezdése előtt intézzenek tüntető támadást Szolnokon át Pest felé, hitessék el az ellenséggel, hogy Szolnoknál a magyar sereg főerői működnek, s ezzel vonják magukra Windischgraetz Gyöngyös felé közeledő erőinek egy részét is.

Ezt a helyes tervet azonban Dembiński rosszul hajtotta végre. A Szolnok elleni támadásra a Délvidékről jövő csapatok felvonulásának

teljes befejezése, azaz március első napjai előtt már nem kerülhetett sor, viszont a főttámadást csak a Szolnok elleni tüntetés megkezdése után volt szabad megindítani. Így tehát Dembiński Egerben és Egertől délkeletre elhelyezkedő főerőinek március elejéig tartózkodniuk kellett volna minden tevékenységtől, hogy idő előtt magukra ne vonják az ellenség figyelmét. Dembiński azonban, túlságosan nagy tértelenséget, lassúságot tételezve fel az ellenségről, február 22 és 26 között seregének arcvonalát elővigyázatlanul egészen Kápolnáig tolta előre. S a hibát még tetézte, hogy seregét Dembiński indokolatlanul szétszórta, hadosztályait nemcsak szélességben, hanem mélységben is olyannyira messze állította fel egymástól, hogy amikor 26-án délben az előrenyomuló osztrák csapatok váratlanul megtámadták a magyar sereget, a seregnek csupán a fele tudta felvenni velük a harcot, s a hátrább elhelyezett hadosztályok csak másnap délután érkeztek meg a csataterre, amikor Dembiński már kénytelen volt elrendelni a visszavonulást a nagyobb erőkkel támadó osztrákok elől. A kápolnai vereség pedig nemcsak egy ütközet elvesztését jelentette, hanem természetszerűleg azt is, hogy az ellenség előtt lelepleződött Dembiński haditerve, lehetetlenné téve, hogy a magyar sereg erőfölényt biztosítson magának a főcsapás Dembiński által tervezett vonalán, egy időre ismét lehetetlenné téve tehát, hogy a honvédsereg a főhadszíntéren is magához ragadja a kezdeményezést és ellentámadásba menjen át.

A tiszafüredi zendülés és közvetlen következményei

A kápolnai ütközet után Görgey és tisztársai megérettnek látták az időt arra, hogy nyíltan fellépjenek Dembiński ellen. Miután a Kápolnától visszavonult csapatok átkeltek a Tisza balpartjára és Tiszafürednél táborba szállottak, Görgey március 4-én megbeszélésre hívta Szemere Bertalant, aki a Honvédelmi Bizottmány képviselőjeként éppen az előző napon érkezett Tiszafüredre, s ezen a megbeszélésén, a magasabb beosztású tisztek Dembiński iránt bizalmatlan többségének jelenlétében, az ő egyöntetű helyeslésüktől kísérve, kijelentette, hogy szerintük Dembiński Kápolnánál bebizonyította hadvezetésre való alkalmatlanságát, következésképpen azonnal leváltandó főparancsnoki tisztéből. S Szemere, bár végleges intézkedésre illetéktelennek nyilvánította magát és ezért tástást a táborba hívta Kossuthot, a tisztikar többségének egyetértését tapasztalva, egyetlen napig sem látta tanácsosnak az ellenállást, hanem — ha csak ideiglenesen is — felfüggesztette Dembińskit és Görgeyt (mint rangidős tábornokot) bírta meg a sereg vezérletével.

A Görgeyhez szító tisztek zendülésének híret Debrecenben a radikálisok zöme is, Kossuth is nagy nyugtalansággal fogadta. „...E tény által a hongyulás s ennek kifolyásának (t. i. a Honvédelmi Bizottmány-

nak — *A szerző*) felibe nőtt a tisztek serege, — állapította meg a *Debreczeni Lapok* hasábjain Madarász József. — És mi ezt hazánkra nézve veszedelmesnek tartjuk. „Ezen katonai nem engedelmességből katonai uralom szokta magát kinőni...“ „Azért azt ajánljuk utoljára a képviselőháznak és kormányának, hogy vezesse erélyesen a hon rúdját: a ki ellene izgat, haljon az meg mindjárt, szájalom s kivétel nélkül“ És Madarász József arra is rámutatott, hogy ezt a követelést a „nép segítségére támaszkodva... s azon nép fiaiból alakult hadsereg vitézeinek segédére“ támaszkodva kell — s másként nem is lehet — foganatosítani.

Görgey tiszafüredi fellépését Kossuth is közönséges lázadásnak minősítette. „...Ő áruló — mondotta Szemerének, mikor március 5-én Tiszafüredre érkezett — neki törvényszék elébe kell állani.“ Alig töltött azonban néhány órát a táborban, ő is kénytelennek érezte magát — legjobb meggyőződése ellenére is — alárendelni a zendülő tisztek akaratának, s megerősítette Szemere előző napi rendelkezéseit. Mert Kossuth és a forradalom vezérkara — Madarász József javaslatától eltérően — nem támaszkodhatott a tisztikar ellenében a népre és a nép soraiból kikerült egyszerű honvédekre (amint ténylegesen a baloldal sem tudott volna ezekre a tömegekre támaszkodni).

A katonai uralom veszélye, amire Madarász József hívta fel a figyelmet, nem állott fenn. Görgey nem játszhatta el Magyarországon Napoleon szerepét, végső soron azért, „mert a magyar forradalomban nem volt kielégített parasztság, mely elérve a maga osztálycéljait, támogatást nyújtott volna egy kalandornak, aki az egész forradalom befejezését proklamálja. De ha Görgey nem lehetett Bonaparte — Kossuth sem tudta Görgeyt a francia forradalom áruló tábornokainak sorsára juttatni. Kossuth ingadozásainak és következetlenségének Görgeyvel szemben az a magyarázata, hogy a civilhatalomnak nem volt szervezett támasza a hadseregben a közhonvédek között. És ez azért hiányzott, mert nem volt meg a hadseregen kívül sem: a néptömegekben.“¹ Végső soron ugyancsak amiatt, hogy a Honvédelmi Bizottmány korántsem tett meg mindent a parasztság kielégítésére és így a paraszti tömegeket nem tudta teljes szilárdsággal felsorakoztatni a maga oldalán,

Demińskit Kossuth januárban — láttuk — éppen azért is állította a honvédsereg főerőinek élére, mert ha már nem volt képes a sereget alulról demokratizálni, igazi néphadsereggé alakítani, legalább felső vezetését igyekezett ilyen módon biztos kezekbe adni. S Demińskit Kossuth márciusban elsősorban éppen azért nem tudta megvédeni, éppen azért volt kénytelen elejteni, mert Demiński főparancsnoki kinevezése önmagában szintén nem pótolhatta a sereg demokratizálását, mert Demiński főparancsnoki állásának szilárdságát is egyedül a sereg alulról

¹ Révai József: Marx és az 1848-as magyar forradalom, Révai József: Marxizmus — népiesség — magyarság, Bp., 1955. 163. 1. A kiemelés Révaitól.

történő demokratizálása biztosíthatta volna. De ha Dembińskit kénytelen volt is elejteni, azt továbbra is minden áron igyekezett elkerülni Kossuth, hogy a sereg vezérlete végleg Görgey kezébe menjen át. S ennek megfelelően, bár Görgey ideiglenes főparancsnoki megbízatását meg erősítette, ezután sem hagyott fel kísérleteivel, hogy a sereg élére megbízható hadvezért állítson. Csakhogy ezt a célt, tiszafüredi tapasztalataiból — a maga módján — okulva, többé végképp nem nyílt politikai harccal, hanem mivel a néphez és az egyszerű honvédekhez fűződő kapcsolatait osztálykötöttségei folytán az eddigieknél szorosabbakká tenni nem volt képes, — a spanyol forradalom sok tekintetben azonos helyzetű központi Juntájához hasonlóan — „kicsinyes intrikákkal és méltatlan ügyeskedéssel”² törekedett elérni. Erre Kossuthot különösen Damjanich szolnoki győzelme ösztönözte.

Damjanich március 5-én Dembiński eredeti haditervének megfelelően Cibakházánál átkelt hadosztályával a Tisza jobbpartjára, s míg Vécsey tüzérségi támadással lekötötte a szolnoki Tisza-híd balparti hídfőjét védő császári csapatok figyelmét, ő a jobbparton váratlan rohamot intézett a szolnoki helyőrség ellen, kiverve az ellenséget a városból és súlyos vérvesztéseget okozva neki. Ez volt a honvédsereg első jelentős győzelme a főhadszíntéren. És a győzelem csak azért nem vezetett még nagyobb eredményre: a szembenálló ellenség teljes megsemmisítésére, mert Vécsey késedelmeskedése miatt az ellenségnek az utolsó pillanatban sikerült elkerülnie az átkarolás veszélyét. Vécsey ugyanis, amikor Damjanich az ütközet végső szakaszában felhívta, hogy ő is vesse át hadosztályát a jobbpartra (ami lehetővé tette volna az ellenség harapófogóba szorítását), nem mozdult — mivel tábornoki kinevezését annakidején néhány nappal hamarabb kapta meg, mint Damjanich, s méltóságán alulinak tartotta, hogy rangban fiatalabb társának felszólítását kövesse.

Damjanich, aki rettenthetetlen katonáit az ütközet során személyesen vezette szuronyrohamra az ellenséges ütegek ellen, most nem először bizonyította be tetteivel, hogy szilárd elhatározás áll még az elmúlt év végén mondott szavai mögött: „Én az elárvult szegény hazáért, e szabadságért vívó nemzetért tűrni s, ha kell, meghalni tudok.” A honvédsereg tábornokai közül oly sokban csalódní kényszerült Kossuth bizvást megállapíthatta most róla: „Damjanich olly hű fia e hazának, mint a minő hű csak ember lehet, tiszta mint az arany, bátor mint a villám s határozott mint az úr Isten akarata — ő egyike e haza rendíthetetlen oszlopainak, kiben bízhatik a haza, mint bízhatik bennem vagy akár kiben.”

Kossuth úgy látta, hogy „a szolnoki győzelmet hadviselésünk kiindulási pontja gyanánt minden idővesztéség nélküli haladéktalanul, rögtön a legnagyobb eréllyel felhasználni a hazának olly érdekében áll, hogy ha

² Marx Károly: A spanyol kérdés, Marx és Engels Válogatott Tanulmányai II, Bp., é. n. [1947], 45. o.

ezen alkalom elhalasztatnék, oly alkalom halasztatik el, melyet meg lehet, egy egész évi táborozás fáradtságával sem lehetne helyrehozni⁴. S az az elhatározás is egyre inkább megérelelődött benne, hogy Damjanichot semmiképpen sem engedi alávetni Görgey parancsnokságának. Ezért, Vécseyt szolnoki mulasztása miatt elmozdítván hadosztályának éléről, az ő hadosztályát egyesítette Damjanichéval s az így létrejött III. hadtest parancsnokává Damjanichot nevezte ki. Görgeynek pedig, bár neki Tiszafüreden azt ígérte, hogy — ha csak ideiglenesen is — őt nevezi ki Dembiński utódává, csupán a főhadszíntéren álló másik három hadtestet (saját VII. számú hadtestét, a Klapka parancsnoksága alatt lévő I. hadtestet és a Perczel volt csapataiból alakult s most Aulich Lajos tábornok vezénylete alá helyezett II. hadtestet) rendelte alá. Majd arra hivatkozva, hogy a főhadszíntéren összpontosított hadtestek nem nélkülözhetik az egységes irányítást, a szabadságharc ügyéhez feltétlenül hű és nagy katonai szaktudással rendelkező Vettert altábornaggyá és (az erdélyi sereg kivételével) a teljes magyarországi haderő főparancsnokává nevezte ki.

Vetter kinevezésével Kossuth ismét ugyanúgy felülről kísérelte meg kiegyenlíteni a sereg alulról történő demokratizálásának hiányát, mint januárban Dembiński kinevezésével. De azok a Kossuthoz méltatlan és Görgeyt természetesen csak felháborító, de meg nem félemlítő intrikák, amelyek segítségével Kossuth indokolni igyekezett Vetter kinevezését, Vetter helyzetét semmivel sem tehették szilárdabbá, mint amilyen előzőleg Dembińskié volt. Görgey látszólag most is engedelmeskedett, de valójában most is csak arra várt, hogy Vetter elkövesse első hibáját vagy legalább olyan lépést tegyen, amely miatt lehet kötni, s ezt kihasználhassa ellene. És Görgeynek megint nem kellett sokáig várnia.

Vetter a szolnoki győzelem eredményeinek mérlegelése alapján új haditervet dolgozott ki. Eszerint a seregnek újból két vonalon kell megindítania támadását, csakhogy — Dembiński megghiúsult tervétől eltérően — a zömnek (az I., a II. és a III. hadtestnek) most Szolnoknál kell támadnia Pest irányában s Gyöngyös felé egyedül a VII. hadtestnek kell végrehajtania elterelő mozdulatot. Ez a terv, ha Kossuth elképzeléseihez híven Szolnok felszabadítása után rögtön megkezdik végrehajtását, minden bizonnyal eredményes lett volna: a támadó magyar zöm Windischgraetz főerőit elvághatta volna Pesttől és vagy átkarolhatta, vagy az átkarolás veszélyének fenyegetésével a Felvidék felé történő elvonulásra kényszeríthette volna. A tiszafüredi események azonban helyrehozhatatlan idővesztéssel jártak; Vetter csak március 17-én tudta megindítani a támadást, Damjanich pedig néhány nappal korábban ismét kénytelen volt kiűriteni Szolnokot, nehogy az ellenség ott elszigetelhesse. Így mire a zöm Cibakházánál átkelt a Tisza jobbpartjára, Windischgraetz főerői már újból Szolnok és Pest között helyezkedtek el, Vetter tehát

Damjanich sürgetésére kénytelen volt feladni tervét és ideiglenesen megint visszavonulni a Tisza mögé.

Görgey pedig nem késett kiaknázni ezt a kényszerű meghátrálást. Bár Vetter részéről az adott helyzetben kétségkívül könnyelműség lett volna ragaszkodni az eredeti haditervhez, az egyébként józansággal, megfontoltsággal kérkedő Görgey most minden alkalmat megragadott, hogy Vettert tehetetlen, alkalmatlan hadvezérnek tüntesse fel. „... A fővezér maga oly kevéssé képes egy összehangzó hadi tervet kidolgozni, mint én magam“, hangoztatta, Vetter megbuktatásának érdekében még az ilyen különös önleplezéstől sem riadva vissza. „... Legkisebb bizalma sincs hadseregemnek... Vetterben...“ „... Ha senki sem merészelné azt tenni, én fogom őt ártalmatlanná tenni.“ És Vetter (akivel — személyi okok miatt — még az egyenesjellelű Damjanich is szembefordult), megértvén, mennyire bizonytalan helyzete a sereg élén, mennyire képtelen megvédeni magát az ilyen aknamunka ellen, március végén legokosabbnak látta betegét jelenteni. Kossuth pedig, kifogyva keresett ürügyeiből, most már elkerülhetetlenül rákényszerült arra, hogy „Vetter felgyógyultáig“ március 30-án „helyettes“ főparancsnokká kinevezte Görgeyt.

A liberális nemesség tömeges jobbratolódása és a békepárt megerősödése

Az a körülmény, hogy a honvédsereg főerőinek irányítása a jobboldali Görgey kezébe ment át, természetszerűleg nagyban megerősítette a békepárt állásait is Debrecenben. Igaz, szervezett kapcsolat ekkor még nem jött létre Görgey és a békepárti képviselők között (Görgey március elején Debrecenben járván, megbeszélést akart ugyan folytatni Kovács Lajossal, idejének rövidege miatt azonban összejövetelükre nem került sor), de mindkét fél tisztában volt azzal, hogy a másikat feltétlen szövetségének tekintheti.

Növelte továbbá a békepárt erejét ugyanekkor a képviselőház megtisztításáról hozott határozat végrehajtása is. A Debrecenből igazolatlanul távolmaradott képviselők névsorának összeállítására kiküldött — baloldali többségű — bizottság csak március közepére készült el jelentésével. Ekkorra pedig a hadihelyzet kedvezőbb alakulásának eredményeként már elég sok képviselő érkezett meg Debrecenbe az addig hiányzók közül, természetesen a békepárt híveinek számát szaporítva az országgyűlés padosaiban. Így az igazoló bizottmány megítélése szerint ekkor már csak 107 olyan képviselő volt, akit még mindig igazolatlanul távollévőnek lehetett tekinteni, s akinek képviselői helyét ezért a ház határozata szerint megürültnek kellett nyilvánítani. Az igazoló bizottmány jelentésének március 23-án kezdődött vitája során azonban a békepártiaknak sikerült keresztülvinniök, hogy a ház e 107 képviselő közül is 20-nak egye-

lőre meghagyja mandátumát s engedélyezze, hogy utólag igazolhassa távolmaradását. A békepárt ezzel egyfelől elejét tudta venni annak, hogy az illető 20 kerületben pótválasztást tartsanak s esetleg baloldali képviselőket válasszanak meg, másfelől pedig biztosította, hogy ahányan még megérkeznek majd Debrecenbe ezek közül az általa megvédelmezett képviselők közül, annyival szaporodjék országgyűlési képviselőinek száma.

De a békepárt rohamos erősödésének nem az igazolások lebonyolítása s még csak nem is Görgey előtérbe kerülése képezte legfőbb forrását, hanem az a tömeges jobbratulódás, amely március táján Debrecenben is, a megyékben is megfigyelhető volt a liberális nemesség sorain belül s amelynek csak egyik — bár igen szembeszökő — megnyilvánulása volt az a könnyedség, amellyel a képviselőház többsége támogatta az igazolásokkal kapcsolatos békepárti javaslatokat március végén, noha ugyanennek a képviselőháznak a többsége sürgette még alig egy hónappal korábban az országgyűlés megtisztítását a hazájukhoz hűtlenekké lett elemektől.

A liberális nemesség politikai irányváltásai, mint az előző hónapokban, úgy most is a legszorosabb kapcsolatban voltak a forradalom és a külső ellenforradalom erőviszonyainak terén végbement eltulódásokkal s az ezeket tükröző hadihelyzettel. Február végén a hadihelyzet kedvezőbbre fordulásával együttjárt a győzelembe vetett hit feléledése a liberális nemességben. Nyáry Pál még Nagyszében elfoglalása után és Vetter cibakházi támadása előtt is azt állította: „...A győzelem kivívása, előttem legalább, többé nem *pium desiderium* (kegyes óhaj).“ De már a kápolnai vereség kezdte megtépázni ezeket a reményeket, a stratégiai elmentámadásba való, március közepén másodízben is megkísérelt átmenet ismételt kudarca pedig igen sokaknál derékatörte őket.

A szabadságharc közeli bukásától persze most már jóval kevesebben tartottak, mint december végén vagy január elején. „...Odáig már eljuttunk, hogy osztrák minket legyőzni külavatkozás nélkül nem képes,“ vallották sokan Csányi Lászlóval. De a szabadságharc teljes győzelmének kivívására most már szintén jóval kevesebben számítottak, mint még február végén. Az a tény, hogy Windischgraetz a kápolnai és a cibakházi kudarc ellenére sem tudta átvinni a harcot a Tiszántúl területére, most már azt a meggyőződést érlelte meg a liberális nemesség zömében, hogy a szabadságharcot az ellenforradalom nem képes egycsapásra eltiporni. De az a tény, hogy a honvédsereg főerői ismételt erőfeszítéssel sem tudták magukhoz ragadni a kezdeményezést, most már azt a nézetet is kialakította többségükben, hogy a forradalom sem lesz képes megsemmisítő csapást mérni az ellenforradalomra.

Ebből pedig az következett, hogy a liberális nemességnek egyre növekvő többsége vált fogékonyá a békepárt által hangoztatott szövegek iránt, egyre növekvő többsége hitte el, hogy „állásunkban az a lényeges

különbség, miként Ausztria egyes nagy csata elvesztése által is meg nem bukik, míg a magyar sereg, ha egyetlen egy elhatározó ütközetben veszteni fogna, soha új erőre nem kaphat“. Éppen ezért egyre többen vallották: „Mi a forradalmat, a háborút malum necessariumnak (szükséges rossznak) tartjuk, mellyet addig kell folytatni, míg megszüntetni nem lehet jövődönk veszélyeztetése nélkül.“ Azaz, míg az ellenforradalom fel nem adja a feltétel nélküli fegyverletétel követelését (ami most már, egy-két jelentősebb katonai siker várható kivívása után nem látszott előttük elérhetetlennek), de tovább egy pillanatig sem, mert teljes győzelmet úgysem arathatunk, sőt nagyon könnyen ismét kudarcot szenvedhetünk a harctereken, s egy újabb számottevő kudarc az előző sikerek eredményeit is veszélyeztetné, márpedig „ha mindent nem nyerünk, az elérhetőket ne compromittáljuk az elérhetlenekért“. Egyszóval: „mindaddig, míg dolgaink rosszul vagy legalább nem a legjobban mennek, balgaság becsületes békéről csak álmodni is — vallották ezek a liberálisok —; ellenben ha pár csatát nyerünk, akkor ideje megkísérteni a békességet“, sőt éppen „akkor kell ajánlatokat tennünk, mikor ügyünk jobbra fordul, mert akkor becsülettel alkudozhatunk“, s mert dolgaink többé nem fognak ugyan egészen rosszul menni, de egy-két csatánál többnek a megnyerésére szintén nem leszünk képesek.

Es a liberális nemesek többségének ezeket a katonai helyzet mérlegeléséből fakadó aggodalmait most csak fokozhatták egyéb, ugyancsak nem jelentéktelen megfontolások, amelyek már régebben kezdtek körvonalazódni, de amelyek az előző hónapokban némileg háttérbe szorultak, viszont ekkortájt éppen azért, mert a katonai helyzet többé nem volt annyira nyomasztó, szükségképpen ismét előtérbe tolultak. Sokukban — mint Jósika Miklós leírja — „valami határozatlan félelem, valami ijedt tekintet a bizonytalan jövőbe kezdett felülkerekedni. Hát ha — gondolták magukban — mégis győzni találnánk? nem fogják-e Kossuth Lajost a lovak ragadni; s hová fog ez végre vezetni?“ Vajon nem fog-e Kossuth a baloldallal egyetértésben még több engedményt kikényszeríteni a parasztok javára s vajon fog-e gondoskodni a legfontosabbról, a kármentesítésről? Vajon a megszállott területekről érkező hírek nem azt mutatják-e, hogy a Habsburgok nem kívánják visszaállítani az elavult s többé a nemesség számára sem előnyös feudális viszonyokat, viszont könnyörtelenül elfojtják a parasztság további engedményekre irányuló követelőzéseit? Igaz, kármentesítésről egyelőre a Habsburgok sem beszélnek. De vajon nem biztosítanak-e a kármentesítést megfelelőbben mégis éppen ők, ha mérsékelt békefeltételek alapján megegyezésre jutnánk velük? Vajon nem kell-e majd lemondanunk teljesen az ausztriai piacokról, ha teljesen kivívjuk függetlenségünket Ausztriától, s vajon kárpótolhat-e minket ezért a várható veszteségért a hazai ipar előreláthatóan még hosszú ideig elhúzódozó kibontakozása? Hiszen a mezőgazdasági termékek kereslete és

ára most ugyan-fölöttébb kedvező, de vajon van-e ennek egyéb oka is, mint pusztán a háborús konjunktúra, amely nyilván nem tarthat örökké?

Vágyis a liberális nemesség többsége ekkor abban a hiszemben, hogy a Habsburgok többé nem lesznek képesek megfosztani Magyarországot függetlenségének mindazon elemeitől, amelyeket hat évtizedes harc után 1848 márciusában végre sikerült kivívni, s nem is akarják megfosztani a kapitalista fejlődésnek azoktól az emeltyűitől, amelyek neki is kedvérevalóak, inkább érzett hajlandóságot lemondani Magyarország teljes függetlenségéről, semhogy le kelljen mondania esetleg a feudalizmusnak azokról a még megmaradt elemeiről is, amelyekhez alapvető osztályérdekei fűzték. Ez pedig szükségképpen azt jelentette, hogy a magyar forradalmat vezető osztály legfőbb feladatát ettől fogva nem abban kezdte látni, hogy megvédelmezze a kapitalista fejlődés lehetőségét a régi rend visszaállítására törekvő erők ellenében, hanem — objektive — abban, hogy megvédelmezze a kapitalista fejlődés porosz utas irányzatát a kapitalista fejlődés amerikai utas irányzatának uralomrajuttatására törekvő erők ellenében — legfőbb ellenségét tehát egyre kevésbé az ellenforradalomban és egyre inkább saját népében kezdte látni s ezért 1849 márciusában kész lett eljátszani — végső soron — ugyanazt a szerepet, amelyet a francia forradalmat vezető burzsoázia 1848 júniusában játszott el. Ebből viszont természetszerűen következett, hogy ez a tábor politikai elképzeléseinek legtalálóbb megfogalmazását most a békepárt jelszavaiban fedezte fel s többé nem érezte szükségesnek, sőt egyenesen károsnak érezte a baloldallal alig fél éve kötött szövetségének fenntartását. Nem érezte többé szükségesnek, mert most már nem félt attól, hogy az ellenforradalom megsemmisítő csapást fog mérni a forradalomra. S károsnak érezte, mert most már attól félt, hogy a baloldal, amely az ellenforradalom teljes megsemmisítéséig folytatandó harcot vallja céljának, elérhetetlen célokért harcol s ezzel veszélyezteti a — liberális nemesség többsége szerint — elérhető cél: az ellenforradalommal bizonyos engedelmények árán kötendő béke elérését is. De károsnak érezte azért is, mert bármilyen hibás volt is a baloldal tömegpolitikája, a liberális nemesség a radikálisokat mégis — különben teljes joggal — a nép barátainak ismerte.

S a liberális nemesség többségének ez a politikai irányváltozása lehetővé tette a békepárt számára, hogy most már általános támadást indítsa a baloldal ellen, megkísérelve a baloldalnak a hatalomból való teljes kiszorítását.

A baloldal kísérlete forradalmi diktatúra bevezetésére

A békepárt a baloldalnak a hatalomból való kiszorítását természetesen csak első lépésnek tekintette a legfőbb célja: a forradalom teljes felszámolása felé vezető úton. Ahhoz, hogy ezt a célt elérhesse, magától

értetődően nem elégedhetett meg a baloldal megbuktatásával, e cél elérésének elengedhetetlen feltétele volt Kossuth megbuktatása is, hiszen a főhatalom Kossuth kezében volt, Kossuth pedig személyében a liberális nemesség és a baloldal összefogásának, valamint az ellenforradalom teljes megsemmisítéséig folytatandó harcnak a politikáját testesítette meg. Annyi erőt azonban a békepárt tagjai még most sem éreztek magukban, hogy egyszerre mertek volna harcot indítani mind a baloldal, mind Kossuth megbuktatásáért. Ezért azt a taktikát dolgozták ki, hogy — Kemény Zsigmond szavaival — előbb

„a) minden erejüket Madarász megbuktatására összpontosítsák, s csak midőn Madarászban a terrorismus semmivé tétetett, akkor

b) rendezzék oppositíójukat Kossuth ellen, mint a kinek személyesége a kibékülést lehetetlenné teszi...“

Ennek megfelelően március közepén támadást intéztek a baloldal ellen, mégpedig — hozzájuk méltó módon — Madarász László ellen irányuló rágalomhadjárat formájában. Madarászt a kivégzett Zichy Ödön hagyatékából lefoglalt s a rendőrség őrizetére bízott ékszerek egy részének elsikkasztásával vádolták meg, és abban a reményben, hogy Madarász ezt a vádat nem lesz képes megcáfolni, mert nem tárhatja majd a nyilvánosság elé, hogy a valóságban a hiányzó ékszereket a külföldi valutakészlettel alig rendelkező Honvédelmi Bizotmány diplomáciai küldetések költségeinek fedezésére fordította, vizsgálatot indítottak ellene a képviselőház által, hogy erkölcsileg lehetetlenné tegyék a baloldal fejét. Közben pedig a Madarász személyén keresztül végső soron a forradalom ellen intézett rohamukat minden módon igyekeztek pusztán Madarász személye ellen irányuló fellépésnek tüntetni fel. Ezért az *Esti Lapok*, amely eddig soha egyetlen jó szóra sem érdemesítette Kossuth tevékenységét, most napról napra utolérhetetlen buzgalommal hirdette, milyen „tisztelt és becses minden hű polgár előtt“ „Kossuth egyénisége“. És ugyanezt a módszert követték a békepártiak a képviselőház ülésein, sőt még magánösszejöveteleken, legvadabb kártyacsatáik közepette is. Lelke legmélyén azonban a békepártiak köre — mint Kovács Lajos megvallotta — „Kossuth bukását, esetleg hatalmának megtörését, a katonai beavatkozást, katonai diktatúrát és, ha kell, minden ilyes előmozdítását hazafi érdemnek és nem bűnnek tartott“.

A radikálisok persze átláttak a szítán. Megértették, hogy ha a békepártiak most még csak Madarászt támadják is, azért a harcot ezzel — minden dicsőítése dacára — Kossuth ellen is megkezdték. „... Ezen urak oly kevésbé szeretik Kossuthot — mutatott rá a *Marczius Tizenötödike* —, a milly nagyon magasztalják. De annyit csak beláthatnak, hogy azon embert, ki felé mint egy lélek néz egész Magyarország — nem nagyon háládatos munka lenne gyalázni.“ „... Magasztaljátok, pártoljátok Kossuthot most, mert különben a közvélemény parlamentben és azon kívül szellemileg legyilkolna, — leplezte le a békepártiak taktikáját a márciusi

fiatalok lapja — de szeretnék kirukkolni ellene majd, midőn bíztok inatokban, hogy összeszerzett és conscribált többségötökkel megdönthetik a magyar forradalom egyetlen nagy emberét.“

Sőt a radikálisok azt is megértették, hogy a belpolitikai küzelemben Madarász és Kossuth személyén túlmenően most az egész forradalom sorsa forog kockán. Amint láthatjuk, felfigyeltek arra, hogy a képviselőházban a liberális nemesség tömeges jobbratulódásának és az igazolási eljárás lebonyolításának következményeképpen kezd kialakulni a békepárt „összeszerzett és conscribált“ többsége, és felismerték, hogy éppen ezért az országgyűlés fennállása, ami eddig egyik fontos feltétele volt a liberális nemesség kitartásának, a forradalom oldalán való megmaradásának, a jövőben már csak akadálya s egyre leküzdhetlenebb akadálya lehet a szabadságharc végigvitelének, az ellenforradalom teljes megsemmisítésének. Ebből a felismerésből pedig most azt a következtetést vonták le, hogy ellentámadásba kell átmenniök, fej kell számolniok a békepárt befolyása alá kerülő országgyűlést, ki kell kergetniök a forradalom táborából a békepártiakat és a hozzájuk közeledő liberálisokat s forradalmi diktatúrát kell bevezetniök.

A radikálisok gondolatmenete, az ellentámadás megindításának, forradalmi diktatúra bevezetésének célkitűzése helyes volt: az adott helyzetben valóban semmiféle más eszközzel nem gátolhatták volna meg a forradalom belülről történő felszámolását. Az időpont azonban, amelyet nem ők választottak meg, hanem a kényszerítő szükség parancsolt rájuk, az ellentámadás megindítására a lehető legkedvezőtlenebb volt. Mert míg az egyik oldalon a liberális nemességnek egyre szélesebb csoportjai sorakoztak fel a békepárt mögött, addig a másik oldalon a baloldal most is nélkülözni volt kénytelen mind az ellenséges megszállás alatt álló főváros plebejus tömegeinek, mind a helytelen parasztpolitikája miatt törekvései iránt részvétlen parasztságnak a támogatását. Márpedig a nemzeti egységfront szűkebbre szorítása felül, a nemesség felé — a nemzeti egységfront kiszélesítését követelte meg alul, a nép felé. A forradalmi diktatúra megszervezése nem hogy kizárta volna a legszélesebb néptömegek mozgósítását, hanem éppenséggel elengedhetetlenül feltételezte ezt.

„Vulgáris burzsoá szemszögből nézve a diktatúra fogalma és a demokrácia fogalma kizárják egymást, — mutat rá Lenin. — A burzsoá, aki nem érti meg az osztályharc elméletét, aki megszokta, hogy a politika küzdőterén a burzsoázia különböző köreinek és klikkjeinek kicsinyes veszekedését lássa, diktatúrán a demokrácia összes szabadságjogainak és biztosítékainak megsemmisítését, a diktátor személye érdekében gyakorolt mindenféle önkényt és a hatalommal való visszaélést érti.“³ A való-

³ Lenin, V. I.: A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban, V. I. Lenin Művei IX. Bp., 1954. 123. o.

ságban azonban, „a forradalomhoz szükség van egy vezető forradalmi kisebbségre, de a letehetségesebb, legodaadóbb és legerélyesebb kisebbség is tehetetlen, ha nem támaszkodik embermillióknak akárcsak passzív támogatására.⁴ A jakobinusok az első francia forradalomban is csak azért tudták magukhoz ragadni a hatalmat, mert a néptömegekre támaszkodtak, a vezetésük alatt álló „Konvent ugyanis — amint Lenin kiemeli — éppen a köznépnek, vagyis a városi és falusi szegényekből álló legsalsóbb rétegeknek a diktatúrája volt. A polgári forradalomban ez olyan tehetetlenség volt, amelynek teljes és osztatlan ura nem a nagy- vagy középburzsoázia volt, hanem az egyszerű nép, a szegénynép, vagyis éppen azok, akiket mi „proletáriátusnak és parasztságnak” nevezünk.”⁵ És a forradalmi diktatúra Magyarországon is csak demokratikus diktatúra lehetett, bevezetését és fennmaradását Magyarországon is csak a néptömegek közreműködése, támogatása biztosíthatta.

A magyar forradalom többségükben nemesi származású radikálisai az országgyűlés nélküli kormányzás szükségességének felismeréséig viszonylag könnyen eljuthattak. A forradalmi demokratikus diktatúra szükségességének felismeréséig azonban természetesen csak jóval nehezebben juthattak el, mint az első francia forradalom jakobinus kispolgárai. De mivel látták a körülmények kedvezőtlen alakulását, mégis eljuttattak eddig a felismerésig; mivel nem kerülte el figyelmüket, hogy az erőviszonyok mindinkább a békepárt javára tolódnak el, megérették, hogy most minden korábbinál nagyobb erőfeszítéseket kell tenniük tömegbefolyásuk fokozására. És ezzel politikai pályafutásuk tetőfokára emelkedtek.

A kezdeményezés érdemét most is, mint már annyiszor, a néppel leginkább összeforrott radikális, Táncsics Mihály vívta ki magának. Táncsics már március 15. első évfordulójára kiadott alkotmánytervezetében megfogalmazta a forradalmi diktatúra követelését: „Kossuth Lajos fő-kormányzóul újra megválasztatik; neki a nemzet által (tehát nem az országgyűlés által — A szerző) teljes hatalom adatik, hogy a szabadság kivívásában, hazánk megmentésében akadálytalanul munkálkodhassék.” És ezzel a legszorosabb összefüggésben hirdette egyrészt azt a követelést, hogy „a céheknek minden neme ezennel megszűntetik”, másrészt a parasztságot még mindig nyomorgató feudális kiváltságok eltörlésének és a szabadságharcban részvevő nincstelen zsellérek földhözjuttatásának szükségét.

A baloldal többi Debrecenben tartózkodó vezetője azonban Táncsics alkotmánytervezetének megjelenésekor március első felében még szembenállott ezekkel a jobbagyfelszabadítás továbbfejlesztésére irányuló kö-

⁴ Сталин, И. В.: Беседа с английским писателем Г. Д. Уэллсом, И. Сталин: Вопросы ленинизма, Москва, 1935, стр. 607.

⁵ Lenin, V. I.: Beszámoló az OSzDMP Egyesítő Kongresszusáról, V. I. Lenin Művei X, Bp., 1954. 383. o.

vetelésekkel, mert ekkor még nem jutott el a forradalmi diktatúra szükségességének felismeréséig. De a forradalmi diktatúra szükségességének felismerése két héten belül gyökeres fordulatot idézett elő a baloldal parasztpolitikájában. És március 25-én megjelent az Egyenlőségi Társulat felhívása, amely most már nemcsak a nép jogegyenlőségét hirdette, hanem az állam feladatának vallotta a nép „szegénységén is a lehetőség könnyíteni“ s amely most már a baloldal egészének nevében követelte a hazaárulók földbirtokainak felosztását a nincstelének között.

Ez az ugrásszerű előrelépés megmutatja, milyen nagy súlyt helyezett most a baloldal megcsappant tömegebefolyásának fokozására. A baloldal azonban elkésett. A baloldal nem tehetett jóvá egycsapásra parasztpolitikájának terén eddig elkövetett mélységes hibáit. Az Egyenlőségi Társulat felhívása nyilvánvalóan csak igen kevés helyre juthatott el. S bár a *Debrecei Lapok* is hangoztatta most már, hogy haladéktalanul meg kell szüntetni „a népet sújtó és létező régi hűbéri viszonyok maradványait, minők a kisebb úgynevezett királyi haszonvételek, bor, hús és más mérések, minők az irtványok, a szőlődézma,“ — a *Debrecei Lapok*at sem igen olvasták falun. De ha tudomást szereztek is volna a legszélesebb paraszti tömegek a baloldal új követeléseiről, ez sem lett volna elégséges. A parasztok mozgósítását felhívások önmagukban még nem biztosíthatták, a parasztok megszervezése céljából az Egyenlőségi Társulat kiküldötteinek százával kellett volna bejárniok a falvakat. Debrecenben pedig a baloldalnak sokkal kevesebb híve tartózkodott, semhogy megközelítőleg is elegendő számban indulhattak volna most vidékre ilyen szervezők. És ha rendelkezett is volna a baloldal kellő számú szervezővel, akkor sem oldhatta volna meg most már a feladatot. Jelentős paraszti tömegek mozgósítása ebben az esetben is hosszabb időbe telt volna, a baloldal azonban egyetlen napig sem késhetett többé a forradalmi diktatúra bevezetésének kísérletével. Már csak azért sem, mert ekkor már közvetlenül küszöbön állott Görgey főparancsnoki kinevezése, s ha egyszer Görgey kezébe megy át a honvédsereg főerőinek irányítása, akkor a békepárt erejét többé talán a legszélesebb paraszti tömegek sem ellen-súlyozhatták volna.

A baloldal tehát nem várakozhatott az Egyenlőségi Társulat felhívásában foglaltak falusi visszhangjára. A baloldal Debrecenben tartózkodó vezetői már a felhívás közzétételének előestéjén, március 24-én kénytelenek voltak felkeresni Kossuthot, hogy felszólítsák őt követeléseik támogatására. S ez annyit jelentett, hogy bár most végre megértették a paraszti tömegek megnyerésének fontosságát, pillanatnyilag mégis e tömegek támogatásáról lemondva kellett megindítaniok harcukat a forradalmi diktatúra megszervezéséért. Vagyis szükségképpen helytelen, célra nem vezethető módszerekhez kellett folyamodniok.

Maguk a közvetlen feladatok, amelyeket a baloldal a Kossuth vezetésével részben radikálisokból, részben pedig a radikálisokkal való össze-

fogás politikájához továbbra is hű — most már csak a középbirtokos nemesség kisebbségét képviselő — liberális politikusokból alakítandó diktatórikus kormány elé kitűzött, helyesek voltak. „Azok a feladatok..., amelyeket Marx 1848-ban a forradalmi kormány vagy a diktatúra elé tűzött, tartalmukra nézve mindenekelőtt a demokratikus forradalomra vonatkoztak: védekezés az ellenforradalommal szemben és tényleges eltávolítása mindannak, ami ellentmond a nép szuverénítésének.”⁶ És a baloldal tervei alapjánvéve kielégítették ezeket a követelményeket. A forradalmi diktatúra legfőbb feladatát a baloldal — helyesen — az ellenforradalom teljes megsemmisítésében, az ország függetlenségének maradéktalan biztosításában jelölte meg. „Nekünk nincs a Habsburg-családdal kiegyenlíteni valónk: vele viszonyban nem állunk többé soha,” szögezte le alkotmánytervezetében Táncsics. S e legfőbb feladat megvalósításának érdekében a baloldal kérlelhetetlen harcot hirdetett mindazokkal szemben, akikől nem idegen a Habsburgokkal felveendő békétárgyalások gondolata. „A ki köztünk ezentúl is még az áruló Habsburg-családdal kiegyenlíthetéről álmodozik: azt mint ellenségünket fogjuk tekinteni,” írta Táncsics ugyanitt.

És hasonlóképpen helyesen jelölték meg a radikálisok a forradalmi demokratikus diktatúra bevezetésére szükséges legfontosabb gyakorlati tennivalókat is. A két legsürgősebb teendő — mutattak rá a baloldal Kossuthnál megjelent vezetői — a honvédseregben elburjánzó árulás kiirtása és a sereg forradalmi irányítás alá helyezése, valamint a többségében most már jobbratolódo liberális nemesség hatalmi helyzetének legfőbb biztosítékát képező országgyűlés kiküszöbölése. „Görgey állítások — követelték tehát — volt tényei, engedetlenségei miatt haditörvényszék elébe, s ha ez el nem marasztalná, az esetben se alkalmaztassék semmire sem”, a honvédsereg főparancsnokává pedig Bemet nevezzék ki, s ezzel párhuzamosan „a képviselőházban határozatassék el az, hogy a míg az ellenség a hazából ki nem űzetik és a haza békéje teljesen nem biztosíttatik, addig a képviselőház ülései függesztessenek fel”.

De hogy miként tegyék meg ezeket a — csakugyan elengedhetetlen — lépéseket: azt a baloldal vezetői már nem tudták megfelelően kimódolni. Azt hitték ugyanis, hogy ha a széles néptömegek mozgósításáról pillanatnyilag még le kell is mondaniok, e tömegek erejét helyettesíthetik — Kossuth személyes súlyával. Ezért keresték fel most — Táncsics kivételével, aki alkotmánytervezetében magától értetődően a néphez fordult — Kossuthot; ezért fordultak hozzá azzal az indítvánnyal, hogy ő vegye rá az országgyűlést önmagának önkéntes elnapolására, pedig a képviselőket az országgyűlés feloszlására még Kossuth népszerűsége sem bírhatta rá, hanem egyedül a nép tízezrei kényszeríthették volna; ezért kívánták, hogy Görgeyt seregének éléről ő távolíttassa el haditörvény-

⁶ Lenin. A szociáldemokrácia két taktikája 125. o.

szék által vagy egyenesen egyszerű leváltás útján, holott Görgey helyzetének megingatására ugyanígy egyedül saját seregének egyszerű honvédei lehettek képesek.

Nem csodálatos tehát, hogy Kossuth a baloldal — egyébként nagyobb-részt általa is helyeselt — terveit nem tartotta kivihetőeknek. Kossuth — nem vitás — maga is szívesen látta volna a honvédsereg főerőit megbízható parancsnok kezében. De érezte, hogy Görgey eltávolításához nincs elég ereje, sőt ekkor már azt sem titkolhatta maga előtt, hogy mivel Görgeyt még a VII. hadtest éléről sem képes elűzni, emiatt rövidesen kénytelen lesz — a baloldal követelésével ellentétben — éppen őrá ruházni a főhadszíntéren összpontosított egész sereg vezérletét, s ezért önmagával is meg most a baloldal nála megjelent vezetőivel is igyekezett elhitetni, hogy Görgey nem is olyan hűtlen, mint amilyennek különben valamennyien tudták. Azt viszont Kossuth sem tagadta, hogy a képviselőházban kialakult helyzet, a békepárt növekvő befolyása a képviselőház centrumára tarthatatlan állapotokat idéz elő. De Kossuth azt is tudta, hogy bár a képviselőház az utóbbi félévben minden javaslatát készségesen magáévá tette, ha most az országgyűlés elnapolásának indítványával lépne a képviselők elé, jóvátehetetlen kudarcot vallana. Ezért arra az álláspontra helyezkedett, hogy az országgyűlést fel kell ugyan oszlatni, de nem tüstént, hanem csak akkor, ha a honvédsereg főerőinek sikerül majd kivíniok első jelentősebb győzelmeiket (amelyek egyébként már nem várathatnak magukra sokáig). Sőt ehhez azt is hozzáfűzte, hogy akkor, az országgyűlés feloszlása után viszont már nem is lesz szükséges szakítani a parlamentáris módszerekkel, hanem új választást lehet majd kiírni, mert a választásokon a katonai sikerek hatására nyilván rendre meg fognak majd bukni a békepártiak, a kishitűség apostolai. Kossuth tisztánlátását ugyanis ebben a kérdésben megzavarták osztálykötöttségei: Kossuth minden belpolitikai nehézség forrását egyedül a nemesség békepárti kisebbségében vélte felfedezni, a radikálisoktól eltérően nem figyelt fel a nemesség liberális többségének tömeges jobbratulódására, s még kevésbé látta előre, hogy az eljövendő katonai sikerek a liberális nemesség zömében éppen nem a forradalmi elszánt-ságot fogják fokozni, hanem ellenkezőleg: azt a meggyőződést fogják öregbíteni, hogy most már végképp elérkezett az ideje a Habsburgokkal tervezett békealkudozások megkezdésének.

Kossuth ilyen elutasító magatartásának következtében a baloldal vezetői, amint az idő sürgető voltára való tekintettel előbb kénytelenek voltak eltekinteni a legszélesebb néptömegek mozgósításának — ismételjük: valójában egyedül kielégítő — módszerétől, most kénytelenek voltak lemondani Kossuth támogatásáról is. És ez azt jelentette, hogy többé már maguk sem remélhették a forradalmi diktatúra bevezetésének sikerét. Igaz, Irányi Dániel március 25-én mindenesetre javaslatot terjesztett a képviselőház elé, indítványozva, hogy a Honvédelmi Bizottmány elnökét

ruházzák fel az országgyűlés elnapolásának jogával. S az is tény, hogy a baloldal március 30-án még egyszer megkísérelte — persze megint csak fogyatékos módon — megnyerni a legszélesebb közvéleményt legalább is célkitűzései egy részének: a *Marcius Tizenötödike* és a *Debrecezeni Lapok* hasábjain az országgyűlés feloszlását követelve. Ezek a próbálkozások azonban szintén eredménytelenek maradtak: Irányi javaslatát a ház napirendre sem tűzte, a radikális sajtó felhívásaira pedig nem érkezett válasz. Csak annyi történt, hogy a parlamentarizmushoz ragaszkodó liberálisok előtt lelepleződött a baloldal antiparlamentarizmusa, újabb híveket szerezve ezáltal az országgyűlés védelmezőjének szerepében tetszelgő békepárt számára, s a békepárt előtt teljesen lelepleződött a baloldal gyengesége, újabb ösztönzést adva ezáltal néki a baloldal ellen intézendő támadásokra.

Az országgyűlés azonban változatlanul helyen maradt, egyre szilárdabb fellegrává alakulva a békepártnak, s a honvédsereg főerőinek parancsnoksága végképp Görgey kezébe ment át, egyre kétségesebbé téve így, képes lesz-e a nemzet learatni a most már valóban küszöbönálló győzelmek gyümölcseit.

A TAVASZI HADJÁRAT ELSŐ SZAKASZA: A GÖDÖLLŐI CSATA

Április 1-én a honvédsereg főerői harmadszor is támadásba lendültek, hogy megkíséreljék újból magukhoz ragadni a kezdeményezést a főhadszíntéren. Az új támadás tervét még Vetter dolgozta ki, mindjárt a Tisza balpartjára történt visszavonulás után. Eszerint az I., a II. és a III. hadtestnek most Eger és Gyöngyös között egyesülnie kellett a VII. hadtesttel, hogy a Gyöngyösön át Pest felé vezető országút mentén mérjenek megsemmisítő csapást Windischgraetz főerőire, Cibakházánál pedig egyedül Asbóth Lajos ezredes gyenge hadosztálya maradt hátra az ellenséges erők minél nagyobb részének foglalkoztatása céljából. S Damjanich, Aulich és Klapka honvédei, feledve korábbi fáradaimaikat s leküzdve a hirtelen beálló tavaszi esőzések által feneketlen sártengerré alakított utakat, április 1-én már csakugyan Gyöngyös alatt állottak, az Erdélyből érkező hírek hatására lelkesedéssel, törhetetlen harci kedvvel szívükben.

A magyar fősereg létszáma még ekkor is alig 52 ezer főre rúgott, Windischgraetz pedig most, Schlick hadtestével és más segédcsoportokkal egyesülve, mintegy 55 ezer emberrel rendelkezett a főhadszíntéren. Az ellenséges főerők megsemmisítésére tehát csak abban az esetben nyílt realis lehetőség, ha az összpontosított magyar seregnek sikerül őket megsztania s részenként szétzúznia. Ez azonban nem volt kivihetetlen feladat, Windischgraetz, mivel nem tudta, merről kell várnia a magyar sereg támadását, csapatait rendkívül ügyetlenül szétszórta: a Gyöngyösről Pest felé vezető országút mentén egyedül Schlick (III. számú) hadtestét állí-

totta fel Hatvan és Gödöllő között, Jelačić (I. számú) hadtestét továbbra is eddigi tartózkodási helyén, Cegléd környékén hagyta, Ladislaus Wrbná-Freudenthal gróf altábornagy (II. számú) hadtestének legnagyobb részét — megosztva — Budapest, Vác, sőt Esztergom őrzetével bízta meg, Georg Ramberg altábornagy hadosztályát pedig egyenesen Balassagyarmatra küldte a Duna balpartján Komárom felé vezető utak elzárására. Igaz, előrelátható volt, hogy ha a magyar főerők megindulnak Gyöngyösről, akkor Jelačić Asbóth tüntetései ellenére is egyesülj; fog Schlickkel Gödöllő táján, de előrelátható volt az is, hogy ha a magyar seregek ezt a két hadtestet nagy gyorsasággal sikerül elvágnia Gödöllőnél Windischgraetz többi csapataitól, akkor megsemmisítő vereséget mérhet ott rájuk, hiszen az ellenség Gödöllőnél még Jelačić és Schlick egyesülése esetén is csak mintegy 30 ezer embert állíthatott szembe a több mint másfélszerte nagyobb magyar sereggel.

Ezt a lehetőséget felismerve, március 30-án, amikor Kossuth az egri főhadiszállásra érkezvén, haditanácsba hívta egybe a honvédsereg hadtestparancsnokait, Klapka azt a javaslatot tette, hogy az 1-én megindítandó támadást a magyar sereg ismét különváltan, két hadoszlopban hajtsa végre. A Gyöngyösről Pest felé vezető országúton csak a VII. hadtest támadjon arcbán, s míg ez magára vonja az ellenséges erők zömét, aközben a másik három hadtest, Jászárokszállás, Jászberény, Nagykáta, Isaszeg és Kerepes vonalán nyomulva előre, kerüljön balról az ellenség oldalába és hátába. Majd pedig, végbemenvén ez a bekerítő hadmozdulat, április 7-én a négy hadtest Gödöllőnél egyidőben mérjen minden irányból megsemmisítő csapást az ellenség két elszigetelt hadtestére.

Ez a terv rendkívül merész, sokat kockáztató volt. Hiszen ha a tervet nem hajtják végre kellő gyorsasággal, vagy ha az egyéb körülmények folytán még végrehajtása közben lelepleződik az ellenség előtt, akkor ennek következtében éppenséggel nem az ellenségnek, hanem a különvált VII. hadtestnek lehetett teljes megsemmisülés a sorsa. A VII. hadtest pusztulása pedig nem kevesebbet vont volna maga után, mint azt, hogy a honvédseregek ismét fel kell hagynia és jó időre fel kell hagynia a stratégiai ellentámadás kísérletével. A haditanács mégis elfogadta Klapka indítványát. Elfogadta — nyilván Kossuth kezdeményezésére — azért, mivel csupán ennek a — még oly kockáztató — tervnek a megvalósítása esetén lehetett remény az ellenséges főerők teljes megsemmisítésére. Kossuth pedig — tudjuk — az ellenforradalom fegyveres erőinek megsemmisítésében látta a honvédsereg legfőbb feladatát, amint az ellenforradalom tökéletes szétzúzásában látta a szabadságharc legfőbb politikai feladatát is.

A hatvani győzelem

Április 1-én a magyar sereg megkezdte hát az Egerben végleges formába öntött haditerv kivitelezését. A VII. hadtest az országot mentén délnyugat felé Hortig nyomult előre, a másik három hadtest pedig ezzel egyidőben megindult dél felé. De ugyanezen a napon megmozdult az ellenség is. Jelačić Ceglédről a várakozásnak megfelelően útnak eredt északnyugatra, Gödöllő felé, Schlick pedig Hatvanon át az országot mentén északkelet felé tört előre, hogy erőszakos felderítést hajtson végre az általa Gyöngyös körül feltételezett honvédsapátok erejének megismerése céljából.

Schlick előőrsei Hort alatt csakhamar beleütköztek a VII. hadtest előrenyomuló oszlopaiba s kénytelenek voltak visszatérni Hatvanba. Schlick ekkor elhatározta, hogy másnap, 2-án megtámadja a szembenálló magyar sereget, „nagy vacsorát rendelt a hatvani prépost lakáiban, s kérkedve szólítá fel a város előbbkelőit, néznék a nyulászatot, melyet a magyar táborban tartandó. Másnap azonban a császáriak nyulászat helyett nyúlfutásnál is sebesebb visszavonulásukkal gyönyörködtették a hatvaniakat.

A hatvani ütközetben a VII. hadtestet a „helyettes“ főparancsnokká kinevezett Görgey helyett Gáspár András ezredes, a császári hadsereg volt tisztje, Görgey kipróbált híve vezényelte. Maga Görgey Gyöngyösön mindvégig tétlenül hallgatta az ágyúszót azzal az indokolással, hogy Gáspár, akinek „még nem volt alkalma... csatát önállólag vezényelni, — mutassa meg, mit tud, érdemeljen ki magának egy tábornokságot“. S Gáspár Hatvannál csakugyan el is nyerte a tábornoki rendfokozatot, bár a valóságban sem ekkor, sem a későbbiek során nem a tábornoki címre, hanem csupán Görgey bizalmára mutatta magát méltónak.

A hatvani ütközet heves tüzérségi párbajjal kezdődött, s ebben az ellenséges tüzérség erőfölénye dacára mindinkább alulmaradt. Gáspár azonban nem rendelte el idejében a rohamot, hanem átengedte a kezdeményezést Schlicknek, mindaddig pusztán védelemre határozván el magát, amíg erősítéseket nem kap. Schlick pedig nem késett kihasználni Gáspár mulasztását, maga indított rohamot az egész vonalon s érzékeny veszteséget mért a magyar seregre, már-már visszavonulásra kényszerítve Gáspárt. Ekkor azonban a magyar sereg balszárnyán megjelentek azok a segélycsapatok, amelyeket Damjanich rendelt ki Jászárokszálláson álló hadtestéből József Wysocki ezredesnek, a lengyel légió parancsnokának vezetésével a VII. hadtest támogatására. S a lengyel légió, a vörös-sipkás kassai 9. honvédszászlóalj és a Wysocki parancsnoksága alá helyezett többi alakulat váratlan beavatkozása megfordította a már vereséggel fenyegető ütközet kimenetelét: a VII. hadtest katonái most, új erőre kapva, maguk is ellentámadásba mentek át s előbb Hatvan falai közé vetették vissza az ellenséget, majd az ütközet hírére a csatatérre siető

(s egyébként január eleje óta altábornagyi rangban az országos főhadparancsnok tisztét ellátó) Kiss Ernő vezetésével véres utcai harcokban onnan is kiverték.

A hatvani ütközet így Görgey távolmaradása és Gáspár tétlensége ellenére is fényes győzelemmel zárult. S a győzelem többet jelentett egyetlen ütközet megnyerésénél: a honvédek hatvani helytállása a haditervnek megfelelően csakugyan alkalmas volt elhítenni az ellenséggel, hogy a Gyöngyös és Pest közötti országúton a magyar sereg főerői jelentek meg. Görgey azonban veszendőbe hagyta menni ezt az eredményt: a balszárnyon támadó hadoszlopot olyan módon vezényelte, hogy alig két nap alatt le kellett lepleződniök az ellenség előtt a honvédsereg valószínűségeinek, le kellett lepleződni annak, hogy a honvédsereg főerőinek zöme a valóságban a balszárnyon tör előre.

Pedig Windischgraetz még április 4-én is abban a hiszemben volt, hogy Hatvannál a magyar sereg zöme vonult fel, s ezért úgy határozott, hogy másnap — most már nemcsak Schlick hadtestével, hanem a közeledő Jelačićéval is — összpontosított csapást fog mérni Hatvanra. És ha Windischgraetz ezt a tervet végre is hajtja, akkor valószínűleg belerohant volna saját vesztébe. Mert ha most az ellenséges sereg Gödöllőről kimozdul kelet felé, akkor a balszárnyon előrenyomuló magyar hadoszlopok nem 7-én, hanem talán már 6-án sikerült volna az ellenség hátába kerülnie. Windischgraetz azonban 5-én hajnalban megkapta Jelačić jelentését az előző napi tápióbszkei ütközetről, s ez — teljesen érthető módon — arra bírta, hogy azonnal felhagyjon a Hatvan ellen tervezett támadás gondolatával. Mert ebből a jelentésből kétségbevonhatatlanul kivilágolt, hogy a magyar sereg zöme nem — amint a császáriakkal elhítenni kívánta — Hatvannál, hanem — amint ténylegesen volt is — a Tápió vonalán helyezkedik el s nyilvánvalóan átkarolni igyekszik Windischgraetz jobbszárnyát.

A tápióbszkei győzelem

Tápióbszkeére a magyar zöm előhadakul szolgáló I. hadtestnek az eredeti meneterv szerint április 4-én kellett megérkeznie. Ezt a tervet azonban Görgeynek aznap reggel meg kellett volna változtatnia. Április 4-én hajnalban ugyanis híre jött a magyar táborba annak, hogy Jelačić Gödöllő felé vonuló hadteste északnyugati irányban már túlhaladt ugyan Tápióbszken, de háttvéde egyelőre még a községben tartózkodik. És a magyar seregnek az adott helyzetben mindennél fontosabb érdeke fűződött ahhoz, hogy a balszárnyon előrehatoló oszlopát láthatatlanná tegye az ellenség előtt, hiszen különben nem tarthatta titokban haditervét.

A haditerv értelmi szerzője, Klapka azonban, mintha csak el akart volna büszkélkedni az ellenségnek tervével, amely pedig minden ötletessége ellenére is eddig csupán ázzal az eredménnyel járt, hogy meg-

szerezte neki a tábornoki kinevezést, s amelynek megvalósulását bármely elhamarkodott lépés csak keresztezhetette: ahelyett, hogy a Jelačić helyzetéről szóló hír vétele után azonnal mozdulatlanásra utasította volna hadtestét, éppen ellenkezőleg: azonnal megindult Tápióbecské felé. Görgey pedig hagyta, hadd ütközzék meg az ellenséggel! Görgey ugyanis nem állotta azt a tanulságot vonni le a hatvani ütközet kimeneteléből, hogy a legokosabb, amit tehet, az, ha hadtestparancsnokait engedi teljesen a maguk elhatározása szerint eljárni, azaz ha teljesen megszünteti a közös feladatok végrehajtásával megbízott hadtestek olyannyira szükséges közös irányítását s maga posztán arra szorítkozik, hogy csak „a legnagyobb veszély percei”-ben avatkozzék bele az eseményekbe. Holott ilyen vezetéssel a világ legjobb hadserege is alig kerülheti el a legnagyobb veszélyt, döntő győzelem kivívására pedig egyáltalán nem is számíthat.

Klapka könnyelműségének és Görgey — enyhén szólva is — felelőtlenségéről tanúskodó tétlenségének azután sokszáz magyar honvéd életével adta meg az árát: Mert alig kelt át az I. hadtest fele a mocsaras Tápió egyetlen hídján, még mielőtt a csapatok a menetoszlopból kibontakozhattak volna, az ellenség máris megrohanta őket és, fejvesztettséget keltve soraikban, egy részüket belekergette a Tápió áthatolhatatlan ingoványába. Akiknek pedig sikerült ismét átvergődniök a hídon, azok is csak az ellenség alacsony számának köszönhették, hogy Nagykáta felé futva, megmenekülhettek a biztos pusztulástól.

Egyetlen kedvező eredményt mégis hozhatott volna a riadt menekülés (amelyben egyébként maga az újdonsült tábornok, Klapka járt az élen): még inkább meggyökerezethette volna az ellenségben azt a hitet, hogy a honvédsereg főerőinek zöme Hatvannál áll. Hiszen Windischgrätz csak jelentéktelen erőknek gondolhatta volna azokat a honvédcsapatokat, amelyeket alig két császári dandárnak — ennyire rúgott Jelačić utóvédje — egymagában is sikerült visszavernie. Görgey azonban most már elszánta magát a közbelépésre. De ahelyett, hogy megelégedett volna az I. hadtest menekülő csoportjainak megmentésével és rendezésével, arra utasította a Nagykátánál elhelyezkedő Damjanichot, hogy ő is avatkozzék bele a harcba és — mint Hatvannál is tette — fordítsa meg az ütközet kimenetelét.

Most tehát ellentámadásra indultak Damjanich honvédei. A vöröspikások és méltó társaik, a szegedi 3. honvédszázalaj rettenthetetlen harcosai szürönyszegezve visszafoglalták az ellenség által időközben megszállott Tápió-hidat, benyomultak Tápióbecskére és a császáriakat a faluból is kiverték. Majd Nagy Sándor József ezredes huszárjai egészen Tápióáig üldözték az ellenséget, amely végül is csak Kókán mert ismét megállapodni.

Tápióbecskét így a III. hadtest bátor katonái a honvédek futásának színhelyéből a honvédsereg újabb győzelmének színhelyévé változtatták

át. De a tápióbitskei győzelem — a hadjárat egészének szempontjából vizsgálva — felért egy vereséggel. Mert a honvédek tápióbitskei helytállása nemcsak arról győzte meg az ellenséget, hogy a honvédsereg bővelkedik igazi katonai erényekben, hanem arról is, hogy a honvédsereg főerőinek zöme — minden eddigi látszat ellenére — nem Hatvannál, hanem Gödöllőtől délkeletre áll s nyilvánvalóan Windischgraetz jobbszárnyának átkarolására készül.

Az isaszegi győzelem

Görgey, bár maga is tisztában volt azzal, hogy a tápióbitskei ütközetben lelepleződtek a honvédsereg szándékai az ellenség előtt, mit sem tartott szükségesnek változtatni az eredeti haditerven. A további menet-tervet úgy állapította meg tehát, hogy az I. és a III. hadtest 6-án vonuljon Isaszegre, a II. Dányra, a VII. hadtest pedig, amelynek 5-ig változatlanul hatvani állásában kellett maradnia, hogy időt engedjen a balszárnyon támadó három hadtestnek az átkaroló mozdulat megtételére, 6-án szintén induljon meg s nyomuljon előre Aszódig. S továbbra is április 7-ben jelölte meg az összpontosított támadás napját, amikor a VII. hadtestnek északkelet s a másik három hadtestnek dél—délkelet felől egy időben Gödöllő ellen kell majd nyomulnia, a Klapka balszárnyán elhelyezkedő hadosztálynak pedig Kerepesnél elvágnia a Gödöllőről Pestre vezető országutat, az ellenség hátrálási vonalát.

Ez a terv azonban, amilyen helyesnek látszott Tápióbitske előtt, annyira kivihetetlen volt Tápióbitske után, Mert az ellenség természetesen nem mutatkozott hajlandónak arra, hogy Gödöllőnél tétlenül várakozzék mindaddig, amíg a honvédsereg harapófogóba nem szorítja. S éppen ezért Jelačić nem folytatta visszavonulását egészen Gödöllőig, hanem április 6-án reggel megállapodott Isaszegnél s még déltájban felvette a harcot Damjanich és Klapka hadtesteivel, amelyek a menet-terv értelmében megkísérelték az Isaszegre való benyomulást. És a magyar sereg most ismét olyan válságos helyzetbe került, mint alig két napja Tápióbitskénél. A balszárnyon felvonuló I. hadtest ugyanis, amely hamarabb ért Isaszeg alá, a váratlan ellenállás hatására megint meghátrált és rendetlen menekülésbe kezdett, kiteve ezzel a jobbszárnyon mindvégig rendületlenül helytálló III. hadtestet a baloldaltól történő bekerítettetés és a megsemmisülés veszélyének.

A helyzetet most csak Aulich tábornok öntevékeny fellépése mentette meg. Aulich, míg Görgey ebéd utáni pihenőjét tartotta a kőkai temetőben, az ágyúörgésből értesülvén az ütközet megindulásáról s Damjanich által is sürgetve, tartaléku szolgálo hadtestével Isaszegre sietett és belevetette magát a küzdelembe, ezzel ismét bátorságot keltve az I. hadtest katonáiban is. Klapka visszafordult és, mire Görgey végre megérkezett az

ütközet színterére, Aulich támogatásával már újból előrenyomulóban volt. Sőt a helyzetet most egyszerűen páratlanul kedvezővé változtatta a magyar seregre nézve egy Windischgraetz által elkövetett baklövés. Windischgraetz ugyanis Schlick Gödöllőtől keletre, Pusztabesnyőnél felállított s mindaddig tétlenül várakozó hadtestének két hadosztálya közül az egyiket ekkor Jelačić erősítésére Isaszeg alá küldte. Ezzel pedig megnyitotta az utat a hátramaradt hadosztályánál jóval erősebb VII. hadtest előtt Gödöllő felé. És így, amennyire nem volt többé lehetséges, hogy a magyar sereg az eredeti haditervnek megfelelően 7-én, Kerepes, Isaszeg és Aszód felől egyszerre támadva, Gödöllőnél bekerítse Windischgraetz főerőit, annyira lehetővé vált, hogy Gáspár, elsöpörve a vele szemben álló ellenséges hadosztályt s azután benyomulva Gödöllőre, még 6-án az ellenség hátába kerüljön és a magyar sereg ugyancsak még aznap Isaszegnél kerítse be és semmisítse meg az ellenséget.

Gáspár azonban a menetterv előírása szerint megérkezvén Aszód vonalára, feladatát aznapra bevégeztettnak vélte. Görgey pedig, bár maga is felismerte a haditerv módosításának szükségét, nem küldött neki újabb parancsot további támadásra. Görgey utóbb azzal igyekezett mentegőzni, hogy azt hitte, Gáspár magától is folytatja előrenyomulását, meghallván Isaszeg felől a harcizajt. Csakhogy Gáspár sokkal hűségesebb tanítványa volt Görgeynek, semhogy akkor tanúsított volna öntevékenységet, amikor az ellenség teljes megsemmisítése forgott kockán. Így pedig, bár az isaszegi ütközet ismét fényes győzelemmel végződött a honvédsereg számára, az ellenségnek sikerült megmenekülnie a megsemmisülés veszélyétől. Windischgraetz a beálló éjszaka jótékony leple alatt csapatait visszavonta Gödöllőre, másnap pedig, kibújva a gyűrűből, egész seregével Pest falai közé hátrált. A honvédsereggel tartó Kossuth 7-én már Gödöllőről küldhette üdvözlétét a Duna—Tisza közének felszabadított lakóihoz s aznap este ugyanabban az ágyban hajthatta nyugovóra fejét, amelyből „reggel riadva szökött ki Windischgraetz, — futásban keresve menedéket...“ Az ellenséges főerők megsemmisítése azonban továbbra is a honvédsereg előtt álló feladat maradt.

A győzelemsorozat legfőbb forrása: az egyszerű honvédek hősiessége

De a honvédsereg főerői által április első hetében kivívott ragyogó győzelemsorozat így is nagyjelentőségű volt. „Egy ötmilliónyi kis népnek az elszántságán és lelkesedésén megtörik a 36 milliónyi osztrákság hatalma,” állapította meg már a hét végén Engels.⁷ Tisztában voltak ezzel még az udvarban is: ezért csapták el az isaszegi ütközet első hírének hallatára az addig oly nagy kegyben tartott Windischgraetzet, s ezért ne-

7 Marx, Engels és a 48-as magyar forradalom. Szocializmus, 1908—9., 444. o.

veztek ki helyette most új főparancsnokot a császári hadak élére, Ludwig Welden báró tábornokszemélyében. A kamarilla azonban rossz helyen keresgélt, amikor a hadvezér személyében vélte felfedezni a váratlan vereségek legfőbb okát. Hiszen bár Windischgraetz kétségkívül diszpeldánya lehetett a tehetségtelen császári tábornokoknak s bár „tény, hogy az osztrákok, mikor győznek Magyarországon... — Engels találó megjegyzése szerint — nem hadvezérek által, hanem hadvezérek dacára győznek,”⁸ a magyar sereg élén sem állott minden szempontból rátermett hadvezér, olyan, akiben egyesült volna a kellő katonai szaktudás a nélkülözhetetlen forradalmi eltökéltséggel, az ellenség teljes megsemmisítésének egyedül helyes célkitűzésével, ellenkezőleg: a magyar sereg élén olyan hadvezér állott, aki a liberális nemességnek ekkor már a többsége által vallott politikához híven beérte taktikai jellegű győzelmekkel.

A honvédsereg egymást követő sikereinek legfőbb oka nem a hadvezetés különbözőségében rejlett s még kevésbé a szembenálló seregek létszám- vagy felszerelésbeli különbségében — hiszen a császári sereg mind létszámát, mind felszerelését tekintve felülmúlta a magyar sereget —, hanem — a mögöttes területek lakosságának odaadásában megmutatkozó különbségekről most nem is beszélve — mindenekelőtt a szembenálló harcosok szellemének eltérő voltában. „Az ellenség számos, de gyáva, mert rossz ügyért küzd, zsarnok parancs viszi őt a tűzbe, nem szent lelkesedés, mi nem vagyunk olyan számosak, hanem bátrak; — mi a hazáért, a szabadságért küzdünk,” állapíthatta meg joggal Kossuth. Mert a magyar honvédek erejét valóban meg kellett sokszoroznia annak a tudatnak, hogy — az ellenségtől eltérően — igazságos ügyért harcolnak. Amint „a győzelmet minden háborúban végeredményben azoknak a tömegeknek harci szelleme határozza meg, amelyek a csataterén vérüket ontják. Az a meggyőződés, hogy a háború igazságos, annak tudata, hogy fel kell áldoznunk életünket testvéreink boldogulásáért, fokozza a katonák harci szellemét és hallatlan nehézségek elviselésére készíti őket”⁹ S hogy ez a lenini tétel a magyar szabadságharc győzelmeinek is alapvető magyarázatát adja, erre nemcsak elméleti úton következtethetünk. A honvédsereg harcosai maguk hangoztatták — amint Horváth Mihály feljegyezte: „Igen, mi győzni fogunk, mert tudjuk, miért vívunk, míg azok ott a másik oldalon nem tudják, miért harcolnak.”

És ezt a meggyőződésüket a magyar honvédek nemcsak hangoztatták, hanem tetteikben is kifejezésre juttatták. A magyar honvédek 1848–49-ben olyan tetteket hajtottak végre, amilyenekkel csak forradalmi népek, szabadságukért harcoló népek hadseregei büszkélkedhetnek, reakciós, ellenforradalmi hadseregek sohasem. A császári hadseregben elképzelhe-

⁸ U. o. 444–445. o.

⁹ Lenin, V. I.: Beszéd a Rogozsszkij-Szimonovszkij kerület széleskörű munkás- és katonakonferenciáján, V. I. Lenin Művei XXXI. Bp., 1951. 131. o.

tetlen lett volna, hogy visszavonulóban lévő csapatok megforduljanak és ismét támadásba menjenek át azért, hogy kiszabadítsák az ellenség kezéből foglyul esett parancsnokukat, amint azt a 19. gyalogezrednek a honvédsereg kötelékében harcoló zászlóalja tette. A császári hadseregben elképzelhetetlen lett volna, hogy két zászlóalj legénysége összekülönbözzék azon, melyikük rohamozza meg előbb az ellenség állását, amint az a tápióbicskei ütközetben történt, amikor sem a 3., sem a 9. honvédszászlóalj harcosai nem akartak lemondani társaik javára a Tápió-híd visszafoglalásának dicsőségéről. A császári hadseregben elképzelhetetlen lett volna, hogy valamely alakulat katonái maguk követeljék harc közben megfutamodott társaiknak haditörvényszék elé állíttatását, amint azt ugyancsak a vörössipkások tették a tápióbicskei ütközet után. És a császári hadseregben még sok minden elképzelhetetlen lett volna, ami a magyar honvédek soraiban magától értetődő, természetszerű volt.

És — tegyük hozzá — ezek a katonai erények nem csupán egyes kiváló alakulatok tagjainak jellemvonásai voltak. A tavaszi hadjáratban kiemelkedő hírnevet szereztek ugyan maguknak a kassai vörössipkások, olyannyira, hogy a hadügyminisztérium már április 8-án kitüntető jelenveként vezette be a vörös sipkát más, hasonló hősiességet tanúsító csapatok számára is. A honvédseregnek azonban csakhamar tucatszámra voltak vörössipkás zászlóaljai...

Itt keresendő tehát a magyar honvédseregnek az a tulajdonsága, amelyben az ellenség mindvégig képtelen volt felülmúlni. De — ne feledjünk — a szabadságharc igazságosságának tudatából fakadó hősiesség tömeges jelentkezése egymagában még nem biztosíthatta az ellenség megsemmisítő vereségét. Ehhez a honvédek hősiességének mindenekelőtt forradalmi hadvezetéssel kellett volna párosulnia. És ez éppen a főszeregben hiányzott. Mert a főszeregnek voltak kiváló hadosztályparancsnokai, olyanok, mint Wysocki vagy Nagy Sándor ezredek, voltak méltán nagyhírű hadtestparancsnokai is Damjánich és Aulich tábornokok személyében, legfőbb vezetése azonban békepárti kézben volt. Ez a helyzet pedig lehetetlenné tette, hogy a főszereg még oly dicsőséges tavaszi hadjárata is teljes sikerre, az ellenség teljes megsemmisítésére vezessen.

JEGYZETEK

A fentiekben tárgyalt kérdések helyes megvilágításához alapvető útmutatókat adnak a marxizmus—leninizmus klasszikusainak a lapalji jegyzetekben idézett és idézendő művei, amelyek közül külön is fel kell hívni a figyelmet a *Neue Rheinische Zeitung* utolsó számának Magyarországról szóló — s' nálunk eddig kevésbé tanulmányozott — hosszabb cikkére. Alapvető, továbbá Révai Józsefnek ugyancsak a lapalji jegyzetekben már idézett munkája.

A tavaszi hadjárat eseményeinek és közvetlen előzményeinek előadásában a szöveg főleg a régebbi nagyobb összefoglaló munkákra (Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története II. Pest, 1872; Rüstow [Wilhelm]: Az 1848—1849-diki magyar hadjárat története I—II. Pest, 1866; Gellich Rikhard: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben II—III., Bp. é. n. [—1889]; Breitl

[Főzsef]: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története I—II. Bp. 1897; A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratnak története, Bp. 1925 — kézirat gyanánt; stb.), továbbá a kevésszámú újabb, marxista szellemű feldolgozásra (Balázs József—Borus József—Nagy Kálmán: Kossuth, a forradalmi honvédelem szervezője, Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára I. Bp. 1952; Nagy Kálmán: Damjanich, a forradalmi hadvezér, Hadtörténelmi Közlemények 1954/3—4; valamint Borus József: „Az 1848—49. évi polgári forradalom és nemzeti szabadságharc katonai története” c. rövid pártfőiskolai előadására, amelyet a szerző szíveségéből kéziratban használhattam) támaszkodik. Újabb vizsgálatot inkább csak egyes haditervek kialakításának tisztázása igényelt; egyébként az eddigi irodalom által feltárt gazdag anyag ma már további, még részletesebb kutatások nélkül is lehetővé teszi a hadjáratok lefolyásának marxista elemzését s ezt egyben halaszthatatlanná is teszi az a körülmény, hogy az eddigi marxista irodalom értékes részleteményei ellenére is nagyjában-egészében még mindig adós az egyes hadjáratok lefolyásának átfogó marxista elemzésével. (II. ez még a „Hadtörténelem (Jegyzet a Honvéd Akadémia számára)” címmel [II. Bp. 1954] kézirat gyanánt kiadott munka szerzőire is, akik, jóllehet kéziratban már felhasználhatták s nagy mértékben fel is használták a fenti szöveget, egyes alapvető kérdésekben még mindig nem tudnak szakítani a régi történetírás elfogadhatatlan sémáival. Ennek a hibának egyik forrását nyilván az a legutóbbi Borus József tollából nyomtatásban is körvonalazott álláspont képezi, amely csak változó mértékben korlátozottan hajlandó figyelembe venni a politikai és a katonai helyzet feltételeinek egymásra gyakorolt kölcsönös hatását s így pl. azt a semmivel sem igazolható feltevést eredményezi, hogy a magyar liberális nemesség zömének 1849 márciusa táján védbement jobbrafordulása csak a trónfosztás után, április végétől kezdődően érezette hatását a hadműveletek alakulásában (1849 hadtörténelmi irodalmának néhány kérdése, Hadtörténelmi Közlemények 1955/3—4, 172. o.). Ezt az álláspontot, amelynek alapján olyan kérdések, hogy pl. miért nem érték el a honvédsereg főerői már április első hetében sem az eléjük tűzött legfőbb célt, az ellenséges főerők megsemmisítését, egyszerűen nem volnának megmagyarázhatóak, mint teljességgel tarthatatlant természetesen el kell vetnünk.

A politikai fejlemények s a politikai és a katonai események közti összefüggések előadásában a szöveg nagyobb mértékben alapul egyéni kutatásokon. Itt is igyekeztem azonban messzemenően hasznosítani a korábbi irodalom, elsősorban a legfontosabb marxista művek (Mód Aladár: Pártharcok és a kormány politikája 1848—49-ben, Forradalom és szabadságharc 1848—1849, Bp. 1948; Andics Erzsébet: Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején, Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára II. Bp. 1952; stb.), eredményeit. Támaszkodtam ezeken kívül saját tanulmányomra (Kossuth Lajos forradalmi szövetsége a radikális baloldallal és a népi tömegekkel, u. o.) is, ennek bizonyos megállapításaitól azonban egyes esetekben újabb forrásanyag ismeretében eltértem.

Az eddig említett munkákra a továbbiakban általában nem hivatkozom részletesen. Hasonlóképpen nem tartom szükségesnek felsorolni a közismert ténybeli adatok lelőhelyeit, hanem csak a szövegben szó szerint közölt idézetek, valamint az olyan adatok forráshelyeinek megjelölésére szorítkozom, amelyeket vagy újonnan, vagy a korábbi irodalomtól eltérő értelmezésben használtam fel.

A kápolnai vereség és a tiszafüredi zendülés, Görgey tisztikarának Dembinski-ellenes megnyilatkozásairól Görgey Arthur: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években I. Bp., 1911. 186—187. o.; Görgey István: 1848 és 1849-ből I. Bp. 1885. 228—231. o.; Kossuth levele Luzsenszky Pálhoz, Debrecen, 1849. febr. 23., Kossuth Lajos Összes Munkái (=KLÖM) XIV. (szerk. Barta István), Bp., 1953. 530. o. A febr. 14-i napiparancs szövegét közli és kibocsátásával kapcsolatos terveit ismerteti Görgey Arthur, I. 188—189. o. (A napiparancs szövegét némileg eltérő fordításban közli Görgey István is, I. 223. o.) Dembinski haditervének elemzése és a kivitelezésével kapcsolatos hibák kritikája legpontosabban Görgey Arthur-nál, I. 252—253. o.

Madarász József cikke a tiszafüredi zendülésről: Debreczeni Lapok (=DL) 1849. márc. 8. sz. 5. sz. 17—18. o. Kossuthnak márc. 5-én Szemeréhez intézett szavait idézi Horváth Mihály, II. 304—305. o.

Damjanich a hazáról: Damjanich levele Kossuthhoz, Szeged, 1848. dec. 24. Országos Levéltár (=OL), Országos Honvédelmi Bizottmány (=OHB) 1848/6632. Kossuth Damjanichről: Kossuth levele Görgeyhez, Debrecen, 1849. márc. 23. KLÖM.

XIV. 701. o. Kossuth a szolnoki győzelem kiaknázásáról: márc. 9-i képviselőhazi beszédében, KLÖM. XIV. 613. o. A cibakházi expedíció megindításával kapcsolatos kéredelemről: Kossuth levele Görgeyhez, Debrecen, 1849. márc. 9. KLÖM. XIV. 617. o. Görgey Vetterről: Görgey levele Kossuthhoz, Kerecsend, 1849. márc. 22. Görgey István, II. Bp. 1888. 46–47. o. Hogy Görgey valójában nem tartotta Vettert alkalmatlan hadvezérnek, maga is elismeri emlékirataiban: Görgey Arthur, I. 270. o. Hogy Vetter betegsége nem volt igazi betegség, ezt igazolják *Vukovics Sebő* Emlékiratai, Bp. 1894. 452. o. és *Hunfalvy Pál*: Idősb Görgey István munkája, Budapesti Szemle LV. 1888. 49–50. o.

.... A liberális nemesség jobbratolódása és a baloldal kísérlete forradalmi diktatúrára. Görgeynek a békepártiakkal való megbeszélés tartására irányuló márc. 9-i kísérletéről *Kemény Zsigmond*: Emlékirat 1849-ből, Báró Kemény Zsigmond Összes Művei IX, Bp. 1907. 103. o.

Nyáry Pál a győzelemről: Nyáry levele Csányi Lászlóhoz, Debrecen, 1849. márc. 17., KLÖM. XIV. 673. o. A liberális nemesség zöme által elfogadott békepárti szövegek (az idézetek sorrendjében): *Kemény* 88. 1.; *Mi és ti, Esti Lapok* (=EL) 1849. ápr. 11. 41. sz.; *Legyünk tisztában*, EL. 1849. márc. 21. 23. sz.; *Jósika* Miklós; Egy magyar család a forradalom alatt VI, Pest, 1862. 97. o.; *Hunfalvy* 49. o. A liberális nemesség aggodalmairól *Jósika*, VI, 140–142. o. A háborús konjunktúra által előidézett jó értékesítési lehetőségek jellemzésével megemlíthető, hogy ha a szabadságharc idején a gabonárak nem érték is el az előző két, rendkívül rossztermésű esztendő árait, a búza átlagos ára a pesti piacon 1848-ban 36, 1849-ben pedig 37 százalékkal, a rozse 1848-ban 25, 1849-ben pedig 33 százalékkal haladta meg az 1839 és 1843 közötti átlagos árakat, holott ezekben az években is kivétel nélkül mindig rosszabb volt a termés, mint 1848-ban. (Adalékok Magyarország nyers terményeinek ártörténetéhez a tizenkilencedik században a pesti piacon történt jegyzések szerint, Bp. 1873. LII., XIV. 35–36., 44–45. o.) Néhány részletadatot tartalmaz a konjunktúrára vonatkozólag Kossuth levele a pénzügyminiszteriumhoz, Debrecen, 1849. ápr. 29., KLÖM. XV. (szerk. Barta István), Bp. 1955. 170. o.; Kossuth levele *Dusчек Ferenchez*, Debrecen, 1849. máj. 8. KLÖM. XV. 243. o.; Nagy Zsigmond levele *Wodianer Sámuelhez*, Bánkút, 1849. máj. 8. A forradalom és szabadságharc levezetése III. (szerk. V. Waldapfel Eszter), Bp. 1955. 308. o.

Kemény Zsigmond a békepárt taktikájáról: *Kemény* 85. 1. A Zichy-ékszerék valóságos sorsára vonatkozólag ld. Barta István felszólalását a Történettudományi Intézet által rendezett vitán, 1954. nov. 4-én (a Történettudományi Intézet könyvtárában). Az *Esti Lapok* Kossuthról: Az új idő némely politikusai, EL. 1849. márc. 14. 18. sz. *Kovács Lajos* Kossuth megbuktatásáról: *Kovács Lajos*: A békepárt a magyar forradalomban, Bp. 1883. 90–91. o. *Marcius Tizenötödike* (=MT) Kossuth békepárti dicsőítőiről: *HMT*. 1849. márc. 27., 36. sz. 142. o. és 1849. márc. 29. 38. sz. 149. o.

Táncsics márciusi követelése: *Táncsics Mihál*: Új alkotmány-javaslat, *Marcius 15-kének évnapi emlékeül*, Debrecen, 1849. 8., 4., 5–6. o. Az Egenlőségi Társulat márc. 25-én röplapokon megjelent felhívását (Szózat Magyarországról néphez és hadseregéhez. OL. Kossuth-Archiv. 562. fasc.) Barta István találta meg s az ő szívességéből használhattam. A *Debreczeni Lapok* a parasztkérdésről: *Madarász József*: A jelen országgyűlés, DL. 1849. márc. 30., 8. sz. 29. o. *Táncsics* a forradalmi diktatúra feladatairól: *Táncsics* 19. o. A márc. 24-i megbeszélésről részletesen tudósít *Madarász József*: Emlékirataim 1831–1881., Bp. 1883. 222–225. o. A radikálisok által ezen előadott s a szövegben idézett követelések ugyanitt. Kossuthnak a országgyűléssel kapcsolatol álláspontját *Madarász József* nem ismereti elég világosan, ezért erre közvetlen források híján Kossuthnak április első napjaiban kelt s később, a maguk helyén idézendő megnyilatkozásaiból kell visszakövetkeztetnünk. Irányi Dániel márc. 15-i javaslata: *Közlöny*, 1849. márc. 30., 66. sz. 236. o.

A tavaszi hadjárat első szakasza. A „gödöllői csata” elnevezést eddig az irodalomban nem használták. Hogy a hatvani, a tápióbcsei és az isaszegi ütközetet mint egyetlen csata mozzanatait foglaljuk össze, azt mindenkiőlött az indokolja, hogy egyetlen, összefüggő s rövidlejárati operációs terv végrehajtása során jöttek létre, hogy a legkövetlenebb egymásrahatás allott fenn köztűttük s hogy jelentőségüket nem is lehet máson lemérni, mint azon, mennyiben befolyásolták kihatásaikkal a honvédsereg főparancsnoksága által Gödöllőnél tervezett döntő összecsapás kimenetelét. S a csatát azért nevezhetjük gödöllőinek, mert a szem-

benálló erők döntő összecsapása, ha nem is a honvédsereg terveinek megfelelően, mégis lényegében Gödöllő körzetében zajlott le.

Az egri haditanács lefolyását és eredményeit az irodalomban általában többkevesebb pontatlansággal ismertetik. Horváth Mihály (II. 413. o.) nyomán pl. eléggé citerjedt az a nézet, hogy a főcsapás irányát már az egri haditanács Komáromban jelölte meg. Ennek a nézetnek az alaptalansága azonban már Görgey István munkájából (II. 62–66. o.) kiviláglik: kiviláglik u. i. belőle az, hogy bár a haditanács részvevőinek voltak távolabbi elképzeléseik, ezeket még csak elő sem adták s magát a tervet az ápr. 7-én Gödöllőnél megvívandó összecsapással zárták le, mert Gödöllőnél „döntő csatát” kívántak vívni. Görgey István viszont ugyanitt kétségbevonja Klapka szerződését. De ezt saját bátyja is megerősíti (Görgey Arthur, I. 272. o.), s ugyancsak Klapka kezdeményezőszerepét emeli ki Kossuth (az OHB-hoz intézett levelében, Jászberény, 1849. ápr. 3. KLÖM. XIV. 801. o.); Horváth Mihály II. 413. o.; Rüstow, I. 295. o.; Gelich, III. 8. 199. o. stb. Magának az ápr. 7-ig terjedő operációs tervnek az ismertetésében nincsenek számbajövő eltérések.

Schlick hatvani hetvenkedéséről Horváth Mihály, II. 415. o. Görgeynek Gáspárról és a hatvani ütközetből való távolmaradásáról tett kijelentését ismerteti Kossuth levele az OHB-hoz, Jászberény, 1849. ápr. 3. KLÖM. XIV. 801. o. Ugyanezt megerősíti Görgey Arthur is, I. 274. o. Hogy Gáspár erősítések érzékenysége nem akart támadásba átmenni, erről Horváth Mihály, II. 415. o. Damjanich különítményének a győzelem kivívásában játszott döntő szerepét Kiemeli Kossuth idézett levele, KLÖM. XIV. 800. o.

Windischgrätz ápr. 5-re kidolgozott tervének megváltoztatását helyesen indokolja Görgey István, II. 81–82. o. Hogy Klapkát — Görgey István, II. 42–43. o. állításával ellentétben — közvetlenül az egri haditanács után nevezték ki tábornokká, kiténik Kossuthnak az OHB-hoz intézett leveléből, Eger, 1849. márc. 31. KLÖM. XIV. 772. o. Görgey felfogásáról hadtestparancsnokainak magukra hagyását illetően Görgey Arthur, I. 276. o. Klapka kiemelkedő szerepéről a tápióbszkei futásban u. o. I. 280. o. Hogy Damjanichot Görgey vetette be az ütközetbe, ezt szintén maga ismeri el u. o. I. 276–277. o. Hogy a tápióbszkei ütközet kimenetele leleplezte az ellenség előtt a honvédsereg szándékait, ezt ugyancsak már Görgey elismerte u. o. I. 281. o. s nyomában több szerző is kiemeli.

Görgey ápr. 6-i kócai időzésétől Horváth Mihály, II. 423. o. Aulich öntvény-keny eljárását az isaszegi ütközetben számos szerző említi. Damjanichnak Aulich-hoz intézett sürgetéseiről. A feldunai hadtest... története 162., 166. o. és Nagy Kálmán 237–238. o. (bár az utóbbi Aulich rovására eltúlozza Damjanich fellépésének jelentőségét). A VII. hadtest tétlenségének kritikáját adja, rámutatva, hogy emiatt nem vezethetett az isaszegi ütközet az ellenség megsemmisítésére, Görgey István, II. 100–103. o. és *Klapka György: Emlékeimből*, Bp. 1886. 125. o. Görgey utólagos mentegetőzése: Görgey Arthur, I. 288–289. o. II. Bp. 1911. 6–7. o. Kossuth ápr. 7-i felhívása: KLÖM. XIV. 833–838. o. Windischgrätz ágyáról Kossuth jelentése az OHB-hoz, Gödöllő, 1849. ápr. 7. KLÖM. XIV. 839. o.

Kossuth a szabadságharc ügyének igazságosságáról 1848. dec. 22-i tudósításában, KLÖM XIII (szerk. Barta István), Bp., 1952. 846. o. Horváth Mihály feljegyzése a honvédek szavairól, II. 308. o. A 19. gyalogezredbeliek hőstettéről Gróf *Lettingen-Westerburg* Károly... levelei és naplója 1848–1849. Bp. 1900. 107–112. o. A 3. és a 9. zászlóalj nézeteltéréséről a tápióbszkei ütközetben: Görgey Arthur, I. 278. o. A vörössipkások haditörvénytörés-követeléséről Görgey István, II. 104–105. o.